

«Приборкання норавливої» — одна з найпопулярніших комедій Шекспіра — за життя автора не була опублікована й до того ж відсутня в переліку Шекспірових п'єс в огляді Ф. Мереса «Скарбниця Паллади» (1598). Вперше комедію надруковано in folio 1623 року.

У той же час авторство Шекспіра в цій п'єсі викликало сумніви хіба що в найскептичніших його критиків. Спроби датувати «Приборкання норавливої» приводили дослідників до зіставлення її з п'єсою анонімного автора «Втішна історія під назвою Приборкання однієї норавливої», що вийшла друком 1594 р. й двічі перевидавалася (1596, 1597). Основний зміст і структура конфлікту обох п'єс майже тотожні, хоч дія в п'єсі аноніма відбувається в Афінах, а не в Падуї, персонажі носять інші імена (Петруччо — Ферандо, Катеріна — Кет, Баптіста — Альфонсо і т. д.) і лише шість рядків цієї п'єси, художній рівень якої загалом дуже низький, повністю збігаються з текстом Шекспіра. На думку одних критиків, шекспірівська комедія написана раніше, близько 1592 р., а анонімний твір — піратське Quarto. Інші шекспірознавці дотримуються думки, що Шекспір написав «Приборкання норавливої» після постановки анонімної п'єси, в 1594—1595 рр. Він кардинально переробив відомий глядачам сюжет і створив яскравий, самобутній зразок ренесансної комедії.

Як у «Комедії помилок» і в «Двох веронцях», в основі композиції «Приборкання норавливої» лежить принцип паралелізму дії. В п'єсі три плани: інтродукція Крістофера Пройда, лінія Петруччо і Катеріни, лінія Люченцо і Б'янки. Кожний із сюжетних планів має власне джерело, але всі вони зв'язані між собою й підпорядковані центральній думці твору — ствердженню гуманістичної моралі. Контрасти між колізіями урізноманітнюють дію, створюють різні емоційні стихії в її розвитку.

Вступ до «Приборкання норавливої» готує глядачів до правильного розуміння конфлікту. Сюжетна основа історії Крістофера Пройда має давнє походження: ситуація, в якій людина, прокинувшись, не впізнає свого оточення, зустрічається у фольклорі багатьох народів. Та найістотніше джерело вступу — це популярна в елизаветинській Англії «Іспанська трагедія» (1587) Томаса Кіда, представника так званих «університетських умів». У творі Кіда дух убитого героя в супроводі алегоричної фігури Помсти повертається на землю спостерігати за вчинками живих. Шекспір пародіює високу патетику Кіда: в нього п'яний лудильник Пройд, заснувши на землі біля шинку, прокидається в розкішних покоях аристократичного маєтку, де стає «лордом» і глядачем спектаклю. Місце дії вступу — Англія, унаочнена деталями побуту, географічними назвами, навіть іменами реальних осіб, — але перипетії англійського й падуанського конфліктів внутрішньо зв'язані між собою. Пройдові показують комедію, щоб розважити й «зцілити» його, а в самій комедії «зцілюють» Катеріну, повертають їй жіночність, гармонійне ставлення до життя. Як Катеріна, так і Пройд опираються вимушеній терапії. «Вистава знаменита, — бурчить Пройд. — Хоч би вже скоріше кінчалася!»

Існують різні припущення, чому історія Пройда обривається ще в кінці пер-

шої сцени: недбале скорочення тексту, загублені сторінки тощо, але так само очевидно, що вступ свою функцію вичерпав — створено атмосферу, придатну для сприйняття фарсу, визначено філософську домінанту — ідею зміни, яка ляже в основу головних характерів. Аналітичне розкриття її відбуватиметься вже в лінії Петруччо — Катеріна та Люченцо — Б'янка.

Норовлива жінка як об'єкт комічного з'являлася ще в середньовічних міраклях і численних фавльо. Відтворюючи цю тему в «Приборканні норовливої», Шекспір зазнав також впливу італійської комедії. Це посилює фарсові компоненти в композиції та стилі п'єси: в ній чимало несподіваних сюжетних поворотів, буфонади, комічних образів-масок. Баптіста — це обманутий батько, Гремйо — закоханий старий Панталоне, Траньйо — меткий слуга Брігелла або ж Арлекін з комедії *del arte*. Втім, образи Петруччо й Катеріни ламають канони традиції. За умовами давніх фарсів, наприклад, у популярній на елизаветинській сцені п'єсі «Том Тайлер і його дружина» (1560) єдиним засобом впливу на примхливу героїню й головним комічним прийомом було застосування грубої фізичної сили. Петруччо, хоч і вдається до суворих форм приборкання, прагне переваги в психологічному двобої. Центральні образи комедії — сильні в своїх пристрастях і уподобаннях, багаті внутрішнім змістом, розумні й життєрадісні, — тому неабиякий азарт, з яким вони віддаються своєму турнірові, охоплює й глядачів.

Погляди на становище жінки в сім'ї наприкінці XVI ст. істотно змінювались. Автори любовних пасторалей оспівували істинне кохання як єдину запоруку подружнього щастя. Моралісти все частіше висловлювались проти примусових шлюбів. Конфлікт між старими й новими моральними принципами став фактом самого життя, і Шекспір ще в «Комедії помилок» показав два погляди на становище жінки: традиційній покірливості Люціани протиставлена думка її сестри Адріани, яка вимагає для жінок більшої рівності в шлюбі.

У «Приборканні норовливої» втілено широкий спектр моральних ідей. Для Баптісти й Гремйо шлюб — це діловий контракт, у якому слід враховувати тільки соціальний стан та матеріальний достаток сторін. Петруччо висловлює бажання «одружитись і на тім розжитись», і навіть Катеріна, ображена на батька за те, що той досі не спромігся знайти їй чоловіка (II, 1), тим самим теж погоджується з існуючими нормами. В лінії Люченцо й Б'янки думками й вчинками персонажів керує тільки любов. Заради цього почуття вдаються до інтриг, втечі, таємного вінчання. Щоправда і Б'янка, намагаючись «відкупитися» від сестри прикрасами, сукнями чи женихами (II, 1), виявляє цим своє повне розуміння життєвих принципів купця Міноли. Але Люченцо виступає справжнім лицарем любовної романтики, він служить створеному ним культові прекрасної дами з безпосередністю, що доходить до наївності.

В лінії Б'янки Шекспір використав матеріал комедії визначного італійського поета Лудовіко Аріосто «Підставні особи» (1509), яка в перекладі Дж. Гаскойня стала 1566 року першою прозовою драмою на англійській сцені. В творі Аріосто відчутний вплив старої римської комедії: юнак прагне одружитися з дівчиною своєї мрії всупереч перешкодам, які чинять їм батьки. Шекспір вільно інтерпретує цю тему. Навіть комічні маски, подібні до Гремйо, не завжди зберігають у його п'єсі одноплановість. Траньйо ж із звичайного комедійного спритника у Шек-

спіра перетворився на одного з центральних героїв. Здібний, розумний, веселий і добрий Траньо порядкує домом свого господаря та його життям так вправно, ніби для цього народився. В ньому втілені кращі риси народного характеру. Образи Б'янки та Люценцо драматург також розвинув і психологічно збагатив у порівнянні з сюжетною першоосновою.

Конфлікт «Приборкання норовливої» обумовлений зіткненням двох контрастних поглядів на роль жінки в коханні та шлюбі. Шлях Люценцо та Б'янки до подружнього щастя більш хвилюючий та романтичний, але в результаті сама Б'янка виявляється «підставною особою» для чоловіка: Люценцо не розпізнав її істинної натури. Те, що союз Катерини й Петруччо обіцяє бути щасливішим, віддає першість прихильникам консервативного підходу до шлюбу. Полеміка з такою розв'язкою почалася ще в часи Шекспіра (їй ми завдячуємо, наприклад, появою комедії Джона Флетчера «Приборканий приборкувач») і триває й донині: адже Шекспіра — співця кохання в 116-му сонеті, творця сміливих та ініціативних героїнь, які, подібно до Джулії, Порції, Віоли, Беатріче, Гелени, відстоюють свої духовні права, самовіддаю борються за свої почуття, нелегко ототожнювати з автором ідей фінального монологу Катерини (V, 2).

А втім, моральний зміст фіналу «Приборкання норовливої» далекий від інерції середньовічної догми. В ренесансній філософії для картини світу характерний не тільки взаємозв'язок явищ — великих і малих, а й суворі ієрархія атрибутів. Шекспір і в «Приборканні норовливої», і далі виходить з того, що суспільна гармонія залежить також від того, чи збережено її на найнижчому рівні — в мікросвіті сім'ї. Авторська позиція драматурга історично відповідає засадам народної тогочасної моралі, яка обстоювала внутрішню, практичну рівність чоловіка й жінки у шлюбі, але першість віддавала чоловікові. Порушення сімейної ієрархії рівнозначне порушенню світової гармонії, а як апокаліпсично уявляв собі Шекспір наслідки останнього, видно з відповідних сцен «Троїла і Кресіди» (I, 3), «Макбета» (III, 3, 1) та інших великих трагедій. У «Приборканні норовливої» ця філософська тема знаходить своєрідне вирішення. Петруччо безпідставними примхами провокує безладдя й хаос (IV, 1), чим наочно демонструє Катерині згубність звичного для неї поводження. Ідеал подружнього життя для Петруччо — «мир, любов і спокій, шаноба, в домі лад, розумний послух» — відповідає принципам світової гармонії, заперечувати переваги яких було б просто нерозумно.

«Приборкання норовливої» — це п'єса з виразними філософськими мотивами. Численні алузії з поемою Овідія «Метаморфози» не випадковість: жоден з героїв не лишився наприкінці п'єси таким, яким був на початку. Чистому джерелу античної культури й гуманістичній філософії Ренесансу завдячує комедія філософською темою — розвиток є природним законом буття. Саме цей мотив допомагає зрозуміти внутрішній світ героїв і їхній психологічний досвід, надає єдності всім лініям твору.

Театральна історія «Приборкання норовливої» дуже різноманітна. Перші постановники комедії в Росії користувались перекладами, зробленими ще в 40-х роках XIX ст. Перший повний віршований переклад п'єси, який торував шлях і багатьом сучасним перекладачам, зробив видатний російський драматург О. Островський у 1866 р. (друга редакція 1899 р.). Успіх комедії на радянській сцені зав-

жди був пов'язаний з прагненням донести всю глибину шекспірівського задуму. В 1938 р. як перемогу почуття над лицедійством прочитав твір Шекспіра режисер Ю. Завадський в Ростовському драматичному театрі. Ідучи за інтерпретацією видатних майстрів російської сцени XIX ст. О. Ленського та Г. Федотової, глибоко розкрив 1938 р. психологічний підтекст комедії О. Попов у Центральному театрі Червоної Армії (згодом ЦТРА). Цей спектакль лишався класичним зразком для багатьох пізніших постановок у ЦТРА (в ролі Петруччо — А. Попов), для інших театрів і для телеекранізації (1962). Комедію Шекспіра покладено в основу однойменної опери радянського композитора В. Шебалина (1955).

На Україні ранищою спробою використання мотивів цієї п'єси була переробка її Ю. Федьковичем у одноактний фарс із життя буковинських селян «Як козам роги виправляли» (1872). Такий підхід до драми викликав справедливі нарікання І. Франка. Перший переклад на українську мову зроблений П. Кулішем у 1881 р.; під назвою «Приборкання гострухи» він ввійшов до I тому творів Шекспіра. Окремим виданням переклад П. Куліша вийшов за редакцією та з передмовою І. Франка. В кінці XIX — на початку XX ст. комедія була в репертуарі найбільших на Україні антреприз М. Соловцова в Києві та М. Синельникова в Харкові. Одну з ранніх постановок комедії на українській радянській сцені здійснено в 1922 р. в Київському драматичному театрі.

Яскрава театральність, гострий сюжет, розмаїття характерів привернули до «Приборкання норовливої» і кінематографістів. Сцену сватання Петруччо було екранізовано ще в 1915 р. Кінокомедія, випущена 1928 р. — перша повнометражна звукова картина за п'єсами Шекспіра (США, режисер С. Тейлор, в головних ролях Мері Пікфорд та Дуглас Фербенкс). Серед різних за стилем і мірою художності сучасних західних екранізацій вірністю оригіналові вирізняється робота Ф. Дзефіреллі (Англія — Італія, 1967 р., в головних ролях Елізабет Тейлор та Річард Бартон).

ПРИМІТКИ ДО «ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОЇ»

С. 68. *Пройд* — у англійському тексті Sly (Слай), що означає «хитрий», «пройда».

С. 69. *Грумьо* — ім'я героя схоже на італійське, але цілком можливо, що це італізоване похідне від англійського слова *groom* — слуга.

С. 70. *Річард Завойовник* — Крістофер плутає короля Річарда Левине Серце (1157—1199) з Вільгельмом Завойовником (1028—1087): стара англійська аристократія чванялася своїм походженням від цього нормандського герцога, який підкорив Англію в 1066 р., або від його баронів. Претензії Пройда на аристократичне походження готують його комічне перетворення в сцені 2-й.

Paucas palabris — перекручене іспанське *palabras*, тобто «менше слів». Іспанські елементи в тексті підтверджують зв'язок з «Іспанською трагедією» Томаса Кіда (1558—1594). Називаючи себе «святим Херонімом», п'яний Пройд цитує названий твір Т. Кіда, героя якого звали Херонімо.

С. 73. *Сото* — персонаж з таким іменем і амплуа є в комедії Джона Флетчера (1579—1625) «Задоволені жінки», але оскільки її написано на трид-